

Кумейко А.В.

Національна академія Служби безпеки України

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ОБОРОНА» ТА «ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА»

Метою роботи визначено встановлення співвідношення категорій «оборона» та «державна безпека». Досягнення поставленої мети здійснено через використання спеціально наукових та загально наукових методів пізнання, серед яких необхідно виділити структурно-логічний, синтез та аналіз, діалектичний. В ході здійсненого дослідження встановлено, що в основу підходу, що обстоюється представниками адміністративно-правової науки, покладається наявний нерозривний взаємозв'язок національної безпеки та оборони, і при цьому окремо не досліджується питання встановлення змісту державної безпеки, що визначає, що за такого підходу є важливим встановити обсяг обороноздатності країни як критерію оцінки ефективності реалізації заходів із військового захисту. Встановлено, що в межах досліджень, здійснених представниками військової науки визначається, що оборона у її співвідношенні із державною безпекою розуміється як вжиття заходів із припинення та відвернення нападу на територію країни. Зроблено висновок, що оборона розуміється через призму таких наукових підходів: змістовного – як сукупність певних військових дій, спрямованих на подолання внутрішнього конфлікту чи зовнішнього нападу; компетенційного – як коло повноважень владних суб'єктів, що мають бути реалізовані задля забезпечення обороноздатності держави та окремих територій (зокрема, територій державних кордонів, узбережжя територіального моря та внутрішніх морських ресурсів); організаційно-правового – як комплекс нормативних положень, що визначаються права та обов'язки учасників оборонних правовідносин, об'єкт та предмет такої сфери правового регулювання. Обґрунтовано, що реалізація функцій державної безпеки здійснюється постійно як в межах дії воєнного стану, так і умовах відсутності військової загрози, і пов'язується із вжиттям комплексних заходів із захисту інтересів держави у сфері економіки, соціального регулювання, духовно-культурного зростання, охорони довкілля тощо.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, забезпечення прав людини, державна безпека, оборона, компетенція, повноваження.

Постановка проблеми. Дослідження проблематики запобігання правопорушень, що посягають на державну безпеку, є надзвичайно багатоплановим та складним, що обумовлюється рядом нормативних та науково-теоретичних факторів. В межах розкриття такої наукової проблематики є необхідним передусім визначити зміст категорії «державна безпека», її сутність та місце в системі об'єктів правової охорони. Встановлення змісту правопорушень у сфері державної безпеки пов'язується із дослідженням питань запобігання організованим злочинності, дотримання належного рівня правопорядку, що в цілому може бути еквівалентно оцінено як «служіння народу». Функціонально спрямування реалізації заходів із запобігання правопорушень у сфері державної безпеки передусім переслідує захист прав та інтересів народу України, що визначено у статті Конституції України, де акцентовано, що безпека людини є найвищою соціальною цінністю [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження змісту оборони та державної безпеки вивчаються в межах політологічної науки (М. С. Майніна, Б. М. Юськів, В. Коліух та ін.), військової науки (С. Ю. Поляков, А. І. Куртов, В. С. Полікашін та ін.), правової науки (Є. Д. Скулиш, І. І. Грушко, С. Ю., В. В. Сокурченко, В. Б. Аверянов та ін.). Осмислення категорії «державна безпека» вимагає його висвітлення через розуміння змісту таких нормативно-правових концептів, як «безпека людини», «особиста безпека», «національна безпека», «право оборони», «право суверенітету». Комплексного єдиного підходу до розуміння категорії «державна безпека» і досі не вироблено; крім того нормативне закріплення змісту поняття «державна безпека» не відображає повною мірою його функціонального змісту, що вимагає пошуку шляхів його удосконалення.

Постановка завдання. В межах даного дослідження зосередження уваги буде здійснено на

співвідношенні категорій «державна безпека» та «оборона», що визначило мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Звернемо дослідницьку увагу на встановлення змісту зазначеного вище категоріального ряду задля формування авторського підходу до розуміння категорії «державна безпека» та встановлення у подальших підрозділах змісту діяльності, спрямованої на запобігання правопорушень у відповідній сфері.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» встановлюється, що державною безпекою є «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [2]. Таким чином, зміст категорії «державної безпеки» відмежовується від категорії «оборони» та «воєнний стан» згідно із положеннями чинного законодавства.

Відповідно до Закону України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ «Про оборону України» оборона України визначається як «система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [3].

У наукових публікаціях поняття «оборона» досліджується із застосуванням ряду методологічних підходів. Першим є підхід, вироблений у публікаціях представників адміністративно-правової науки, є розуміння оборони як вжиття певної сукупності організаційних, економічних, політичних заходів з боку органів державної влади за забезпечення збереження цілісності територій країни, що має вживатися в умовах дії спеціального режиму – воєнного стану (Ю. П. Битяк [4], В. Б. Аверьянов [5], В. В. Сокурєнко [6]). При цьому В. В. Сокурєнко робить наголос на доцільності спільного взаємопов'язаного розуміння таких понять, як «національна безпека», «воєнна безпека», «оборона», не виділяючи при цьому категорії «державної безпеки». В основу розуміння із забезпечення потреб національної та воєнної безпеки, а також потреб оборони вченим покладаються вимоги із вжиття заходів по забезпеченню цілісності території країни та гарантуванню державного суверенітету [7, с. 36–37].

Отже, в основу підходу, що обстоюється представниками адміністративно-правової науки, покладається наявний нерозривний взаємозв'язок національної безпеки та оборони, і при цьому

окремо не досліджується питання встановлення змісту державної безпеки. Таким чином, за такого підходу є важливим встановити обсяг обороноздатності країни як критерію оцінки ефективності реалізації заходів із військового захисту.

В межах досліджень, здійснених представниками військової науки визначається, що оборона у її співвідношенні із державною безпекою розуміється як вжиття заходів із припинення та відвернення нападу на територію країни [8]. Цікавим є висновок, досягнутий у дослідженнях І. І. Грушко щодо розуміння потреб національної оборони як кола державних безпекових інтересів [9, с. 178–182; 10, с. 230–234].

У дослідженнях В. П. Шкідченко й В. Д. Кохно визначено, що критеріями співмірності понять «воєнна безпека» та «оборона» є розуміння останнього через здатність держави відвернути та відбити зовнішню воєнну агресію збройним шляхом, тоді як перше поняття визначається вченими як здатність реагувати на негативні внутрішньодержавні загрози цілісності країни. Забезпечення функцій воєнної безпеки, на думку В. П. Шкідченка й В. Д. Кохна, розглядається як вжиття сукупності заходів не лише в сфері обороноздатності, але і з питань здійснення внутрішньої та зовнішньої політики, економічної безпеки та економічної спроможності держави задовольняти потреби населення в умовах оголошеного збройного нападу чи в умовах воєнного стану [11, с. 6]. Протилежний підхід обстоюється у дослідженні О. І. Погібка, де сфера воєнної безпеки відноситься до складових оборони, і відмежовується від національної безпеки [12].

Як зазначає В. Й. Пашинський, в основу законодавчого розуміння національної безпеки покладається передусім виконання функції оборони держави, що суттєво звужує її сутність [2; 13, с. 24–31].

Продовжуючи науковий пошук, спрямований на визначення змісту категорії «державна безпека», звернемо дослідницьку увагу на положення статті 17 Конституції України, де закріплено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України» [14]. Відтак розуміння оборони пов'язується із підготовкою та у разі необхідності активізацією налагодженого механізму взаємопов'язаних комплексних заходів,

засобів, інструментів, що здатні виконати функцію захисту територіальної цілісності держави, що вимагається у випадку збройного нападу на державу [15], що має відрізнитися від розуміння категорій «державна безпека» та «національна безпека».

Рішенням РНБО, затвердженого Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, встановлюється, що «воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей» [16].

Згідно із положеннями Стратегії воєнної безпеки України від 25 березня 2023 року визначалось, що однією із загроз для української держави визнавалася «ескалація Російською Федерацією збройної агресії проти України, збройна агресія з боку інших держав або коаліцій держав – повномасштабне застосування воєнної сили проти України шляхом проведення військових операцій з рішучими діями, що може супроводжуватись інформаційними кампаніями, інформаційно-психологічними операціями, кіберопераціями та спеціальними операціями проти України, а також блокадою її портів, узбережжя, повітряного простору», – було визнано як одна із загроз воєнній безпеці української держави [16], що власне у 2022 році і відбулось. Виходячи із такого нормативного положення воєнна безпека та оборона має відрізнитися від державної безпеки тим, що її порушення пов'язується із вчиненням збройної агресії як з боку іноземних держав, так і в межах внутрішніх локальних конфліктів, в тому числі релігійного походження. Зокрема, до внутрішніх загроз воєнній безпеці вище зазначеним нормативно-правовим актом було віднесено «спровокований та підтриманий ззовні збройний конфлікт у межах території України, що може супроводжуватися масованим застосуванням засобів збройного насильства, незаконних збройних формувань (приватних військових кампаній), міжнаціональною, міжконфесійною або соціально-політичною нестабільністю» [16].

Розуміння категорії «оборона» є відмінним в межах військової науки, адміністративно-правової науки, а також в межах науки публічного управління та адміністрування. Для представників військової науки є характерним розуміння «оборони» як певних дій бойового характеру, що

реалізуються задля подолання проявів наступу, вторгнення, що часто здійснюється із перевагою сил та озброєння, що вимагає дотримання принципів економії людських та майнових ресурсів, і спрямовуються на досягнення поразки супротивником [17]. Отже, зміст оборони в межах військової науки полягає у вжитті заходів, спрямованих безпосередньо на ураження супротивника.

В межах адміністративно-правової науки визначається дещо відмінний підхід до розуміння категорії «оборона» застосовується загально визнаний підхід, що її зміст полягає у вжитті комплексу взаємопов'язаних, але при цьому різнопланових заходів в різних сферах суспільного життя (в сфері економіки, політики, інформаційного впливу, військового оснащення тощо), необхідність яких обумовлюється вимогами відвернення збройного нападу як внутрішнього, так і зовнішнього, включаючи використання Збройних Сил України, а також вжитті заходів супротиву як складової міжнародних зобов'язань [18, с. 366]. В. В. Сокурєнко для ефективності оборони визначає необхідним вжиття сукупності організаційних, економічних, соціальних, правових, науково-технічних й інших заходів [7, с. 40–42].

Таким чином, в межах адміністративно-правової науки обстоюється розуміння поняття оборони як сукупності організаційних, економічних, соціальних, правових, науково-технічних заходів, що у сукупності здатні забезпечити ефективність відвернення зовнішнього чи внутрішнього нападу чи вторгнення.

Управлінський аспект розуміння оборони держави полягає у розгляді змісту компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування, спеціальних органів військового адміністрування, що можуть бути створені задля забезпечення обороноздатності місцевості в умовах воєнного стану [20, с. 39–40]. При цьому реалізація функції публічного адміністрування сферою оборони держави вимагає високого рівня формалізації таких процесів, і має відбуватися в умовах неприпустимості прояву дискреції владними суб'єктами.

Висновки. Отже, узагальнюючи здійснене наукове дослідження змісту категорії «оборони» у її співвідношенні із категорією «державної безпеки» допустимим є висновок про таке. Оборона розуміється через призму таких наукових підходів: змістовного – як сукупність певних військових дій, спрямованих на подолання внутрішнього конфлікту чи зовнішнього нападу; компетенційного – як коло повноважень владних суб'єктів, що мають бути реалізовані задля забезпечення обороноздатності держави та окремих територій

(зокрема, територій державних кордонів, узбережжя територіального моря та внутрішніх морських ресурсів); організаційно-правового – як комплекс нормативних положень, що визначають права та обов'язки учасників оборонних правовідносин, об'єкт та предмет такої сфери правового регулювання. Тоді як реалізація функ-

цій державної безпеки здійснюється постійно як в межах дії воєнного стану, так і умовах відсутності військової загрози, і пов'язується із вжиттям комплексних заходів із захисту інтересів держави у сфері економіки, соціального регулювання, духовно-культурного зростання, охорони довкілля тощо.

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
4. Адміністративне право України. За ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
5. Адміністративне право України. Академічний курс. У 2-х т. Ред. кол. В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юрид. думка, 2005. Т. 2. Особлива частина. 624 с.
6. Сокурєнко В. Оборона як ефективний засіб забезпечення безпеки суспільства та держави. *Підприємництво, господарство і право*, 2017. № 2. С. 159–166.
7. Сокурєнко В.В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 574 с.
8. Грушко І.І. Забезпечення державних інтересів у безпековій політиці Європейського Союзу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 21.07.01 – забезпечення державної безпеки України. – ПрАТ «ВНЗ «Між-регіональна Академія управління персоналом», Київ, 2021. 235 с.
9. Грушко І. І. Концепт безпеки в політико-правовому забезпеченні інтеграційних процесів країн європейського союзу. *Юридична наука*. 2019. № 11. Том 2. С. 178–182.
10. Грушко І. І. Національні інтереси в контексті міжнародної правосуб'єктності країн-членів ЄС. *Чорноморські наукові студії: матеріали Шостої Всеукр. мультидисциплінар. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) Одеса: Міжнар. гуманітар. ун-т. 2020. С. 230–234.
11. Шкідченко В.П., Кохно В.Д. Воєнна безпека як категорія воєнної науки та складова національної безпеки України. *Наука і оборона*. 2000. № 2. С. 3–7.
12. Погірко О.І. Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1463/23/>
13. Пашинський В.Й. Оборона держави як складова воєнної безпеки України. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. 2017. № 4(40). С. 24–31.
14. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96- ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
15. Про Державну цільову оборонну програму розвитку озброєння та військової техніки до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2016 р. № 284-6 (не для друку).
16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
17. Основи військового управління : навч. посіб. / С. Ю. Поляков, А. І. Куртов, В. С. Полікашін та ін. ; за заг. ред. С. Ю. Полякова. Х. : НУ ЮАУ, 2014. 344 с.
18. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник: у 2 т. / ред. кол.: В.Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2005. Т. 2: Особлива частина. 2005. 624 с.
19. Богданович В.Ю., Свида І.Ю., Скулиш Є.Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України : монографія: у 7 т. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБУ, 2012. Т. 4: Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення / за заг. ред. Є.Д. Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБУ, 2012. 464 с.

Kumeiko A.V. THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF DEFENSE AND STATE SECURITY

The purpose of the work is to establish the ratio of the categories "defense" and "state security". The achievement of the set goal was achieved through the use of specially scientific and general scientific methods of cognition, among which it is necessary to highlight structural-logical, synthesis and analysis, and dialectical. In the course of the conducted research, it was established that the basis of the approach advocated by

representatives of administrative and legal science is based on the existing inextricable relationship between national security and defense, and at the same time, the issue of establishing the content of state security, which determines what such an approach is it is important to establish the extent of the country's defense capability as a criterion for evaluating the effectiveness of the implementation of military defense measures. It has been established that within the scope of research carried out by representatives of military science, it is determined that defense in its relationship with state security is understood as taking measures to stop and repel an attack on the country's territory. It was concluded that defense is understood through the prism of the following scientific approaches: substantive – as a set of certain military actions aimed at overcoming an internal conflict or an external attack; competent – as a range of powers of authorities, which must be implemented to ensure the defense capability of the state and certain territories (in particular, the territories of state borders, the coast of the territorial sea and internal marine resources); organizational and legal – as a set of normative provisions defining the rights and obligations of participants in defense legal relations, the object and subject of such a sphere of legal regulation. It is substantiated that the implementation of state security functions is carried out constantly both within the limits of martial law and in the absence of a military threat, and is associated with the adoption of comprehensive measures to protect the interests of the state in the sphere of economy, social regulation, spiritual and cultural growth, environmental protection, etc.

Key words: *administrative and legal regulation, ensuring human rights, state security, defense, competence, powers.*